

Jarmila Mourková:

Ústřední motiv Červenkovy poezie

Básnická tvorba Miroslava Červenky vznikala většinou pří-
lišně, i když zahrnuje období bezmála třiceti let. Hlav-
ním motivem Červenkovy lyriky, k němuž se v různých obměnách
vracel, se dotýká pronikavých a znepokojivých prosta-
v. Země, místa, kde jsme se narodili, země, kterou jsme
opouštěli ke svému trvalému pobytu/neboť i tato otázka je
obecně lidským, jak ukazuje migrace intelektuál-
ů po světě/, a konečně země-planety, za jejíž osud jsou prá-
ve její generace tragicky odpovědné.

Červenkovy prvotina Po stopách křížka/1953/ vyjadřuje
první básnický prožitok padesátých let, nad nímž se
ptáme: taková jsme byli? A musíme pozitivně přitakát, někdo
s naší korekturami, ale takto skutečně žila a cítila
tato generace ve svých dvaceti letech. Nebyli jsme nabopni
své sebereflexe, podléhali jsme dobové iluzi, že vše je
okamžité, že před lidstvem leží široká silnice, která nás
vede bezpečně až do komunismu.

Jarmila Mourková

• Čtyři první sbírky /1953-1962/ vyšly v Mladé frontě, os-
tatní básnická žen z let 1963-1980 zůstává zatím v rukopi-
sích. Čtvrtinový obsahují verše z let 1962-1972, Nápisly ne-
sou v roce 1976/ ve fotografickém doprovodu Milana Jan-
koviče 1977/, Dvacet tři patnáct: 1979 / sbírka obsahuje
znovu Nápisly jako sáverěčnou část rukopisu/ a zatím posled-
ní je malý soubor veršů Pět postav a pět sebeoslovení z ro-
ku 1980.

Jarmila Mourková:

Ústřední motiv Červenkovy poezie

Básnická tvorba Miroslava Červenky vznikala většinou příležitostně, i když zahrnuje období bezmála třiceti let.⁺ Hlavní motiv Červenkovy lyriky, k němuž se v různých obměnách stále vracel, se dotýká pronikavých a znepokojivých proměn Země. Země, místa, kde jsme se narodili, země, kterou jsme si zvolili ke svému trvalému pobytu/neboť i tato otázka je dnes problémem obecně lidským, jak ukazuje migrace intelektuálů po světě/, a konečně Země-planety, za jejíž osud jsou právě žijící generace tragicky odpovědný.

Červenkovy prvotina Po stopách zítřka/1953/ vyjadřuje věrně naivní studentský prožitek padesátých let, nad nímž se podíváme: Takoví jsme byli? A musíme poctivě přitakat, někdo snad s menšími korekturami, ale takto skutečně žila a cítila naše generace ve svých dvaceti letech. Nebyli jsme schopni hlubší sebereflexe, podléhali jsme dobové iluzi, že vše je rozřešeno, že před lidstvem leží široká silnice, která nás vede bezpečně až do komunismu.

+ Čtyři první sbírky /1953-1962/ vyšly v Mladé frontě, ostatní básnická žeň z let 1963-1980 zůstává zatím v rukopise: Čtvrtohory obsahují verše z let 1962-1972, Nápisys nesou v roce 1976/ ve fotografickém doprovodu Milana Jankoviče 1977/, Dvacet tři patnáct 1979 / sbírka obsahuje znovu Nápisys jako závěrečnou část rukopisu/ a zatím poslední je malý soubor veršů Pět postav a pět sebeoslovení z roku 1980.

Už v této Červenkově prvotině je dotčeno základní téma země, a to ve významu geografického útvaru komunistického tábora, ohrožovaného nepřáteli a diverzanty, kdežto v další sbírce *To jsi ty, Země* sice tento význam přetrvává, ale objevuje se také země jako příroda, existující v harmonické jednotě s člověkem. V té době se považovalo za samozřejmé, že objektivní svět je tu pro člověka, který ho přetváří podle vlastních představ a přizpůsobuje svým možnostem - a ty se zdají být nekonečné. Země je viděna naivně realisticky, jsou to nekonečné hvězdy, mohutná pohoří a zurčící potůčky, k nimž si může člověk kdykoli odskočit pro útěchu, zradí-li ho milá, nebo když se uzdravuje z chřipky. Svět byl vnímán jako příroda a člověk byl její součástí; přetrvával v tom přežilý deistický pohled na svět, i když se básníci rozešli s božstvy pohanskými i křesťanskými. Básníci jakoby tušili, že vydělení člověka z říše přírody bude pro něho mít přímo katastrofické důsledky. Člověk ztratí harmonický pohled na svět, tedy i na svůj život.

V padesátých a na počátku šedesátých let básníci ještě sdíleli senzualistický a optimistický přístup k přírodě, teprve pak se jejich pohled intelektualizuje a vrchu nabývá skepse k vitálnímu prožitku. A tak se Červenkova druhá sbírka pohybovala spíše v oblasti mladistvého okouzlení a nadšení, i když jeho vlastní profese - literárněvědná práce - tu zanechávala své stopy. Čím dál tím víc si uvědomoval, jak se básně dělají. Toto "umění dělat poezii" se projevovalo především v oblasti jeho milostné lyriky, kde zjišťujeme jakousi

číhavou vědomost: všímá si všech detailů, kterými ho cit obohacuje, ale i překvapuje. Je tu ovšem cítit i vliv starého klasika Heinricha Heina, který byl už dávno mistrem v oboru, o který Červenka v té době nejvíce usiloval: v sebeironii a lehké pointě. Běžná aktuální lyrika této sbírky nepřekračovala ráz poezie, jak ji známe z básnických almanachů těch let.

Toho roku jako *To jsi ty, Země* vychází další sbírka *Lijáky*, v níž se objevuje váznak nové cesty. Poprvé se básník obrací k jakési sebeanalýze a ne nadarmo pojmenovává oddíl této sbírky *Velké gruntování*. To, co se začalo v názvu objevovat v milostné lyrice předchozí sbírky, má zde podobu základní potřeby sebevyjádření. Hlavní zápas se soustřeďuje na rozpor mezi viděním a věděním. Objevuje se oblast typická pro generaci, která vkročila rovnýma nohama do socialismu. Země, o které se domnívala, že existuje jen pro exploataci člověkem, jen proto, aby na ní demonstroval svou všemohoucnost, se ukazuje mnohem bohatší - a problematičtější. Nebylo věci, které bychom se nechtěli zmocnit, kterou bychom nechtěli poznat, vidět nebo třeba jen ohmatat. V těch letech jsme objevovali všední svět, všední život jako zázrak. Domnívali jsme se, že za tou všedností je skryto bůhvíjaké tajemství. Bylo to proto, že jsme se potřebovali zbavit slavnostních frází, že nás začala děsit prázdnota mnohomluvných hesel a prohlášení. Země se nám objevovala v podobě drobných a nepostradatelných věcí a najednou už nepotřebovala nadnesených adjektiv. Důraz byl kladen na odkrývání zaned-

bávaných souvislostí, které věci samy o sobě nemohou obsahovat. Pravdivá myšlenka, která je znásobena autorovým vtipným postřehem a sdělována prostřednictvím konkrétního smyslového vjemu. Mnozí chápali tuto etapu jako nový počátek, jiní ji zatracovali jako scestí. Ale ona byla jen východiskem, odkud začali objevovat sami sebe, vlastní možnosti, další cestu.

Jak novou ulici křtíme neviditelný kráter
a jeho obraz putuje z ruky do ruky,
plný otisků neznámých palců:
společná legitimace
občanů Země.

Zapáli jsme oheň třením
větvě o větev
a od těch dob je v naší atmosféře rozpuštěný;
druhou polokouli věcí obletět
a dřív než lhostejně uhne, cizí a daleká,
jak na rubu mince v ní vyrazit
profil člověka.

Generace, která skutečně věřila ve všemohoucnost člověka! Přestala nám stačit naše Země - stávali jsme se pány vesmíru. Do této optimistické vize kápne někdy kapka skepse při ohlednutí nazpět/např. Malá pevnost-Terezín/ a snad i obava /existence Tajných smluv/. Ale jaksí jen nedopatřením, jen okamžitým náhodným ztotožněním se s moudrým nadhledem dospělého člověka, a k tomu jednoho z nejbližších/báseň je věnována Věře Červenkové/, se otevře průhled do opravdové prostoty, kdy člověk pocítí aspoň na chvíli, že uprostřed přírody je čisto tak,

že nám snad otrne
že tady na vrškách z miliónů kamenných let
spatříme svět,
který je velký a těžký, má ránu v slabině
a ztěžka se obrací
jako nosorozec v bažině.

Ale mládí ještě neskončilo, neskončila ani ta krásná důvěra v život všemu navzdory, který se opakuje v každé generaci, jen v jiné tónině a s jinou nuancí: Pouze

v první třetině života se tak jednoznačně věří,

že stojí za to jít,
zalykat se vlastní nedokonalostí,
a jít,
křivdit, odpouštět, ztrácet přátele,
a jít,
chtivými ústy chutnat
ovoce prvních nezralých radostí
a jít
šam za ten obzor.

Ještě čtvrtá knížka Hra na hvězdy/1962/ je vnitřně rozdělená: tématicky tu pokračují miniatury/tentokrát Řemesla/, v nichž vystupují do popředí mimikry lidských tváří v linii ironických point. Je tu ještě víc intelektuálního vědění, maximální práce se slovem a obrazem. Po letech nás až zarazí ten pečlivý otisk vůle, vnitřního napětí, jež tak přesně, skoro dokumentárně zachytilo pohyb generačního myšlení.

Katastrofy se zatím odehrávají jen v soukromém životě, tam ještě pociťuje člověk zklamání, bolest, hoře, ale i sladké okamžiky prozření k družnosti či obrození v lásce. Vize Země - země budoucnosti zůstává jednoznačně a zdánlivě neotřesitelně optimistická.

Hlavu zvrácenou vzhůru, k travám a kamení jdem
za modrým kosmickým snem
a je to Zem,
každá pořádná cesta je k ní namířena.

Hlava se zatočila, nejfantističtější sny, předpovědi a propočty se stávaly skutkem. Země vstupovala do nového věku.

Následuje pauza, zdánlivě nebyl čas na verše - to byla doba, kdy se Červenka intenzívně věnoval vědecké práci a básně vznikaly spíš z přetlaku chvíle, kterou se mu

chtělo zastavit. Desetiletá přestávka - Čtvrtohory se skládají ze čtyř částí a všechny se soustřeďují k tématu země. Skoro se dá říci, že básník zkouší, co všechno je země a kam až sahá její moc. Zpočátku vztah k ní prostupuje pozitivně všechno jeho vnímání, básník prožívá zemi - možno říci - halasovsky. K zemi se váže láska mateřská i sám jeho postoj k životu. Prohlubuje se jeho vidění životního koloběhu, smrt přestává být vnějškovou dekorací, jíž se ozvláštňují některé motivy, aby se nezdály být příliš laciné. K jistým tématům a k jejich pravdivému ztvárnění musí člověk dorůst osobní zkušeností. Červenkovovo hledání tvaru není přímočaré, není závislé jen na míře jeho vědění, neobejde se také bez slepých uliček/abstraktní poezie, poezie založená na vizuálním dojmu apod./, takže některé verše nejsou než zajímavou etudou, ztvárňující pouze nějaký bizarní nápad. Ale poezie se neobejde bez slova, bez jeho neustálého obrábění, kultivace, bez neustálých pokusů spojovat nespojitelné, smiřovat nesmiřitelné, sdělovat nesdělitelné. Jen ve dvou motivech se Červenkův obraz stále zkonkrétňuje a zároveň zjednodušuje, to tehdy, když se básník vyznává ze své přimknutosti k zemi a k lásce.

Najednou přijde úder poznání:

Kde je ten čas kdy brals i úder jako dar!
Kámen pod dlátem Sil... Rozvíral otloukal se
z jeho ran z jejich ran dral se a vzpínal tvar
dýchal a dorůstal v tvé duši v kostech v mase!

Došud však zůstává nenarušena jistota věčného koloběhu setba - vzklíčení - sklizeň. Kolo života pokračuje nezávisle na pocitech lidského subjektu, dokud existuje země a její z^{á-}kon. Ta, do které jsme se zrodili, i ta, která už nám dávno

nepatří - Země - planeta. Únik k zemi-matičce jakoby patřil k jiné generaci. Do jiného století. A přece se s tím kouzlem věčného návratu nejsme schopni rozloučit, nejsme ochotni vzdát se stereotypu vlastního mládí a jeho nadějí, vazeb k šípkovému keři a cestě, po které jsme šli s první láskou.

S kamením s hlínou a větvemi
uč se teď být a splynout
neříkat vodě vrať se mi
a utichat a hynout

polykat pláč zaspávat strach
dubnovou mízou na břízách
podříznutých se řinout

Teď není čas si něco přát
teď je čas oželívat
svůj mráz svou smrt si v srdci hřát
a loučit se a zpívat

Teď jako by se rozeznávala nota máchovsko-hrubínovsko-ortenovská, kdy se v temném vědomí člověka rozvíjí zápas s časem a se zemí. Není náhodou, že tu dochází k vzájemnému propojení těchto dvou konstant. V druhé polovině sbírky se rýsuje proměna: Člověk se zastavuje. Musí se rozhodnout, na čem ještě lpí. Co je pro něho určující hodnotou i co musí zahodit nebo oželeť. Není to snadné. Není to snadné, protože před básníkem už není neomezený prostor času:

na rýžovištích snu máš jen
svůj úzký dílec vy měřen
kam se koukneš nic tvého není
než dech vzdech hlíny vůně ženy

Oporou věčné "kurvy naděje", která nedá člověku pokoj, dokud jen dýchá, je živočišná touha být, existovat, protože zítra se snad znova zvedneš z toho bláta... Všecky poučky, jak žít a pracovat, se rozpadají pod nárazem konkrétní zkušenos-

ti. Nyní teprve se ukáže, jací jsme, a už nezáleží na tom, jací jsme byli.

Osobnost básníka vystupuje vždy v určité historické souvislosti, která ho ze dvou třetin utváří. Čím je zralejší, tím je i citlivější k minulosti, k tomu, co z ní pro sebe pokládá za významné. Už ví, že jsou věci, které zaniknou beze stopy, a jiné zdánlivě nedůležité zůstanou. Už chápe, že zemřít znamená zároveň se napojit na řetěz, který ho sváže s budoucností.

Nápisy/1974/ se pokoušejí rekonstruovat básníkův poměr k věcem, stanovit nové podmínky jeho postoje k okolnímu světu. Co obtočí? Už nestačí vědět, že "vždy jsme uzavřeni něčím"/Lijáky/, teď je třeba se vyrovnat s poznáním hlubším a bolestnějším:

Vždyť možnostem, které jsme nezvolili,
je upřen i tvůj pláč i smrt i svět.

Nápisy samy se pak stávají poslední částí sbírky Dvacet tři patnáct/1979/ - předcházejí jí cykly Malý bestiář a Postavy - v níž už zcela mizí adorace země jako jistoty nepřetržitého proudu generací a kultury. Možnost upnout se k přírodě jako utěšitelce člověka a harmonizátorce života mizí úplně - druhá polovina sedmdesátých let ukazuje, že to, co se před deseti lety ohlašovalo jen jako hrozivá prognóza, se stává skutečností. Návrat k přírodě, který byl od dob Rousseauových oporou utopických vizí obrody člověka a obnovení celistvosti jeho osobnosti, se nejen u nás, ale v celé Evropě stal bludnou chimérou.

Jestliže je třeba nalézt nový etický řád, nelze ho

hledat mimo člověka. Objevuje se stará otázka: jaká je země, na které žijeme. Všeobsáhlý optimismus prvních kosmických letů se vytratil, i když nikdo nepochybuje, že možnosti civilizace a jejího dalšího rozvoje si dnes sotva dokážeme představit. Je a bude naše planeta/i naše vlastní země/ ještě lidská v tom smyslu, jak jsme tomu rozuměli dosud? Jaký je čas a místo našeho pobytu na Zemi, jak se vyrovnáme se svou odpovědností za ni?

Zobrazuje-li básník s takovou naléhavostí obavy a smutek nad jevy, které ho obklopují, je to z nezbytnosti klást otázky. Nemůže nevidět skutečný život a nezamýšlet se nad tím, za jakých podmínek budou žít naše děti. Kladení otázek je ovšem prvním předpokladem básnické tvroby, jejím smyslem zůstává věcné sčítání vítězství, proher i ztrát a stále obnovované pokusy dostat nezbytné mravní a společenské odpovědnosti vyplývající z každého hlubšího chápání lidského údělu:

měkká dlaň vody po listoví hraje
a zdí se sklánějí jak úbočí:
tak vidí háje slavík, umíraje,
když bílá blanka tmy
mu klesá přes oči. /Slavík/

V hladkostech hladovíme po něčem, co píchá,
co se vzepře a trčí jak zježený chlup:
aspoň v těle,
na nějakém zapadlém koutě prsou či břicha,
na drsný kořen si sáhnout, tykadlo, pravdy řezavý zub!
/Střevlík/

Zůstáváme s básníkem v neodbytném očekávání, zda dokáže vyslovit pravdu o sobě, o nás, o generaci, o historickém okamžiku ohrožení životního prostředí - přírodního, kulturního, mravního - do něhož jsme se zrodili?

Červenkův prvotní občanský optimismus byl dvojího druhu: projevil se v něm bytostný optimismus mládí spojený s celospolečenským Sturmem a Drangem počátku padesátých let, který překryl dvě velké lásky jeho dospívání Halase a Ortena. Tuto linii rozvíjí Červenka až v sedmdesátých letech. Převažujícím rysem jeho lyriky je přitom vyhraněný postoj ke světu - lyrická hodnota je v tom případě zastoupena intelektuálním přístupem k lidským hodnotám. V této poezii pak převažuje satirický, ba až anekdotický negativ, obsahující v sobě hořký akcent skepse, až tragický pocit bezmoci vůči neúprosným silám determinace.

Od Nápisů převládá v Červenkově poezii analýza životních fakt. Básníková výpověď obnažuje nemilosrdně předměty i události a při jejich interpretaci důsledně rezignuje na romantický moment lyrického subjektu.

V cyklu Pět postav a pět sebeoslovení/1980/ dochází k jistému sjednocení prvků, které se v Červenkově poezii objevovaly již od Hry na hvězdy/1962/ a vedou zde k podstatnému zjednodušení, oproštění. Do popředí vystupuje sdělný obraz, často vyúsťující v ironickou pointu, která má však zpravidla tragický podtext. Co však počít s krutou pravdou, s vystupňovanou deziluzí?

Sníš a sníš
vzhůru po špryclích vymyšlených vět.
Níž a níž
tvůj žebřík snáší klesající svět.

Sníš a lžeš,
ten druhý rozhodne, na konci cest
nebudeš
ani v té výšce, kde jsi začal lézt.

Lze se dostat ještě hlouběji v trpkém pocitu zmarnění, v poznání, jak málo znamená člověk s jeho vůle ve světě, který se dehumanizuje nejen ve válkách, ale i v miliardách, jež lidstvo vynakládá na budování civilizace, a zároveň nechává milióny lidí umírat hladem, jakož i ve způsobu, jímž si lidé sami v úzkém společenství znesnadňují svou malou lidskou existenci?

Červenka nikoho přímo neoslovuje a nikoho nenapadá: je pouze vnitřně rozdírán vědomím, že nemůže proti tomu nic podniknout. I v tom vidí dehumanizační proces světa jakoby zakódován. Pochybuje se tu o samotném bytí, o jeho smyslu. Intelekt přehlušuje všechny živočišné instinkty, byť sebepotřebnější:

Když pěkně hustě tkaný je
ten kobereček hudby,
na podlaze ti zakryje
plesnivé jizvy sudby:

ne loudavě, ne prudce
při přelhávání srdce.

A budeš-li mít štěstí, v tom
tvém papírovém kvítí
se proutkem ujme pravý strom
z listí a dřeva, z bytí.

Ne loudavě, ne prudce
v čas hladovění srdce.

Kudy dál? Na to může odpovědět už jen Miroslav Červenka sám svou příští tvorbou. Nepochybujeme, že odpoví na nové otázky a výkřiky doby nově a - kladně.